

Univerzita Karlova v Praze

Evangelická teologická fakulta
Institut ekumenických studií – Teologie křesťanských tradic

Poznání Boha v teologii Řehoře z Nyssy

(Písemná práce z Úvodu do teologického myšlení)

Jan Šulc, 2005
1. ročník

I/

Za téma své písemné práce z Úvodu do teologického myšlení jsem si vybral poznání Boha v teologii kappadockého církevního otce Řehoře z Nyssy (330–394), jak je možno jej studovat v jeho pozdním díle *Život Mojžíšův*. Doporučenou literaturou mi byla kniha Lenky Karfíkové *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*.¹

Řehořův *Život Mojžíšův* jsem měl k dispozici ve dvou edicích. První byl anglický překlad Gregory of Nyssa: *The Life of Moses*², druhou pak dvojjazyčná, bohatě komentovaná řecko-francouzská edice Grégoire de Nysse: *La Vie de Moïse ou Traité de la Perfection en Matière de Vertu*.³ Ze sekundární literatury jsem pracoval s *Výklady ke starému zákonu. 1. Zákon*.⁴

Řehořův *Život Mojžíšův* je dílo věnované křesťanské spiritualitě. Je považován za jeden z jeho nejdůležitějších spisů.⁵ Skládá ze dvou částí: první, s názvem *Život Mojžíšův aneb O dokonalosti v ctnosti*, je dějpravná a poměrně stručná. Řehoř zde v 77 krátkých kapitolkách⁶ vypráví vlastními slovy příběh Mojžíšova života, jak je zachycen v biblické knize Exodus. Ve svém vyprávění Řehoř nezachovává proporce původního biblického vyprávění. Některé pasáže barvitě rozepisuje, jiné pouze zmiňuje, některé zestručňuje či vynechává. Druhá část, s názvem *Kontemplace o Životě Mojžíšově*, je výrazně delší (skládá se z 321 krátkých kapitol⁷) a v ní též dochází naplnění Řehořův hlavní zájem: alegorický výklad Mojžíšova životního příběhu, který Řehoř chápe jako prototyp ctnostného života. Tento svůj záměr nastiňuje v prologu první části (v kapitolkách 1–15), v němž odpovídá na otázku mladého korespondenta, v čem spočívá dokonalý život. Odpovědí mladému muži je právě přítomný *Život Mojžíšův*, tedy vyprávění o zákonodárci, považovaném za vzor dokonalosti.

II/

Přečteme-li celý Řehořův *Život Mojžíšův*, zjistíme, že otázku poznání Boha v něm můžeme zkoumat na třech místech textu v části první a poté na třech místech textu v části druhé, na nichž Řehoř zmiňuje tři místa z části první alegoricky vykládá. Na všech třech místech první části *Života Mojžíšova* jde o zachycení Božího zjevení (teofanie) v Mojžíšově životě. Řehoř se otázkou poznání Boha zabývá na opakovaných případech Božího zjevení, tedy v situacích, kdy se člověku (Mojžíšovi) Bůh sám zjevuje. V těchto mimořádných situacích je člověk

¹ Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost* (Praha, Oikoymenth 1999).

² Gregory of Nyssa: *The Life of Moses* (z řeckého originálu přeložili Abraham J. Malherbe a Everett Ferguson; Paulist Press, New York–Ramsey–Toronto 1978).

³ Grégoire de Nysse: *La Vie de Moïse ou Traité de la Perfection en Matière de Vertu* (ed. Jean Daniélou, SJ; Paris, Les Éditions du Cerf 2000, edice Sources chrétiennes No1 bis, třetí reprint třetího vydání z roku 1968).

⁴ *Výklady ke starému zákonu. 1. Zákon* (ed. Starozákonní překladatelská komise /předseda Miloš Bič/; Praha, Kalich 1991).

⁵ Lenka Karfíková píše: „Za jedno z Řehořových vrcholných děl z pozdního období jeho života lze bezesporu pokládat *Život Mojžíšův*...“ (in: Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 197). V roce 1942 byl *Život Mojžíšův* vydán jako první svazek rozsáhlé knihovny Sources chrétiennes (Prameny křesťanství) v pařížském nakladatelství Les Éditions du Cerf, v níž do roku 2000 vyšlo 446 svazků od 155 autorů. V anglických překladech není *Život Mojžíšův* pro svůj poměrně velký rozsah zahrnován do antologií Řehořových textů, ale opakovaně vydáván samostatně.

⁶ V knize Gregory of Nyssa: *The Life of Moses*, op. cit., jsou obsaženy na pouhých dvaceti pěti stranách (s. 27–51).

⁷ V knize Gregory of Nyssa: *The Life of Moses*, op. cit., je obsažena na osmdesáti čtyřech stranách (s. 53–137).

(Mojžíš) s řešením otázky poznání Boha konfrontován pod vlivem přímého působení Boha samého.

Chceme-li sledovat Řehořovo myšlení o možnostech poznání Boha na příkladě trojího zjevení Boha v Mojžíšově životě, je nezbytné, abychom vždy nejdříve četli příslušnou pasáž Písma, poté Řehořovo převyprávění Písma v první části *Života Mojžíšova*, a nakonec Řehořův alegorický výklad v druhé části jeho knihy.

První Boží zjevení v Mojžíšově životě je **zjevení v ohnivém keři**.

V Písmu je zachyceno v kapitolách Ex 3, 2–5: „Tu se mu ukázal Hospodinův posel v plápolajícím ohni uprostřed trnitého keře. Mojžíš viděl, jak keř v ohni hoří, ale není jím stráven. Řekl si: „Zajdu se podívat na ten veliký úkaz, proč keř neshoří.“ Hospodin viděl, že odbočuje, aby se podíval. I zavolal na něho Bůh zprostředku keře: „Mojžíši, Mojžíši!“ Odpověděl: „Tu jsem.“ Řekl: „Nepřibližuj se sem! Zuj si opánky, neboť místo, na kterém stojíš, je půda svatá. [...]“

Řehoř tento biblický text převypravuje vlastními slovy v kapitole 20:

„[...] V poledne světlo jasnější než slunce oslnilo jeho oči. Zaskočen tím zvláštním úkazem vzhlédl k hoře a spatřil keř, z něž světlo plápolalo jak oheň. Když viděl větve keře v plameni netknuté, jako kdyby byly v čiré vodě, řekl si: „Půjdu se na ten velký úkaz podívat.“ Jakmile to řekl, nevnímal už nádheru světla jen očima, ale (což je nejvíc ohromující) i jeho sluch byl ozáren světelnými paprsky. Vznešenost světla ozářila oba jeho smysly, ozařovala zrak zářícími paprsky a svítla na cestu sluchu, k němuž přicházely příkazy. Hlas ze světla zakázal Mojžíšovi přistoupit k hoře v opáncích. On si tedy opánky zul s nohou a tak tam stál na zemi ozařované božím světlem.“⁸

Z Řehořova textu je patrné, jak pracuje s biblickým textem. Věcnou informaci básnický zesiluje („světlo jasnější než slunce“) a rovnou se snaží vysvětlit, jakým způsobem Bůh zavolal na Mojžíše zprostředku hořícího keře („Vznešenost světla [...] svítla na cestu sluchu“). Alegorický výklad Božího zjevení, jak je podán v druhé části knihy, je tedy naznačen již zde, v části první, a to samotným způsobem Řehořova převyprávění Mojžíšova příběhu.

Alegorický výklad božího zjevení v ohnivém keři pojednává Řehoř v kapitolkách 19–41. V kapitole 19 vyjadřuje myšlenku, že „Pravda bude zářit, ozáří oči naší duše svými paprsky. Tato pravda, která se projevila tajemnou září přicházející k Mojžíšovi, je Bůh.“⁹ Při osvětlení pravdou-Bohem je třeba „zbavit duši mrtvého pozemského oděvu z kůže“¹⁰ (zde Řehoř přirovnává lidskou duši k Mojžíšovým opánkům). Nejdůležitější pro pochopení jeho pojetí poznání Boha je kapitola 24, v níž Řehoř píše, že „nic z toho, co zachycují naše smysly a co pozoruje náš rozum, ve skutečnosti není, v pravém smyslu je pouze transcendentní příčina všeho, z níž všechno pochází“¹¹. Všechno ostatní, co je, je pouze účastí na tomto jsoucím. Lenka Karfíková upozorňuje, že Řehoř se dále užitým příměrem, že ten, kdo se přiblížil k světlu zářícímu v keři, tj. k paprsku, který nám zazářil v „trní těla“, může pomoci ke spáse i druhým, snaží Boží zjevení v ohnivém keři christologizovat. Řehoř tak ovšem činí nejen zde, ale již předtím v kapitole 20, kde hovoří o Bohu, který se pro nás učinil viditelným „v těle“, a v několika dalších příměrech. V kapitole 21 dokonce vytváří příměr mezi hořícím keřem nestráveným ohněm a Mariiným panenstvím, nedotčeným Kristovým zrozením.

Druhé Boží zjevení v Mojžíšově životě je **zjevení na hoře Sínaj**.

Základem Řehořova vyprávění o tomto Božím zjevení je celek biblických kapitol Ex 19, 20, 21, 22 a 24.

⁸ Gregory of Nyssa: *The Life of Moses*, op. cit., s. 34–35.

⁹ Gregory of Nyssa: *The Life of Moses*, op. cit., s. 59.

¹⁰ Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 202.

¹¹ Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 203.

Řehoř se Božímu zjevení na hoře Sínaj věnuje v kapitolkách 42–48, přičemž zdůrazňuje, že právě zde se Mojžíšovi dostalo „nevyslovitelného poznání Boha“. Výstup na horu Sínaj chápe jako „mysterijní zasvěcení“¹² či „tajnou iniciaci“¹³. V barvitém literárním líčení přístupu k hoře, v mnoha obrazech rozvíjejícím věcná sdělení Písma, Řehoř zdůrazňuje především temnotu – chápe ji jako protiklad k prvnímu Božímu zjevení, k osvětlení v ohnivém keři: „Potom jasné světlo potemnělo, takže hora přestala být vidět, zahalena do temného oblaku.“¹⁴ Navozuje přitom tajemnou, téměř strašidelnou atmosféru události. Pro poznání Boha je klíčová kapitola 46, kde Řehoř vyslovuje myšlenku, že ten, kdo se chce dostat do spojení s Bohem, musí postoupit za vše, co je viditelné a věřit, že „božské je tam, kam rozumění nedosahuje“¹⁵.

Také ve svém alegorizujícím výkladu (v kapitolkách 152–169) věnuje Řehoř velkou pozornost temnotě (v celých kapitolkách 162–169), v níž Mojžíš viděl Boha. Je to protikladně k první teofanii, kde Bůh byl zachycen ve světle, zatímco nyní je vidět v temnotě.¹⁶ Řehoř vysvětluje, že taková bývá duchovní cesta: od světla, které zahání temnotu, k poznání, že Boha poznat nelze, tedy k vidění v temnotě. Klíčová je zde Řehořova věta: „boží přirozenost nahlédnout nelze“¹⁷. Slovo „nahlédnout“ zde odkazuje k vnějšímu, k viditelnému. Mojžíš ovšem při kontemplaci Boha postupuje dovnitř, do sebe, až nakonec rozumovým úsilím pronikne k tomu, „co vidět ani pochopit nelze, a tam vidí Boha“. „Pravé poznání a vidění toho, co hledá, je právě v nevidění“¹⁸.

Třetí Boží zjevení v Mojžíšově životě je zjevení ve skalní rozsedlině.

Řehoř si všímá vztahu mezi třema místy biblického textu v kapitole Ex 33. Je to jednak verš Ex 33,11: „A Hospodin mluvil s Mojžíšem tváří v tvář, jako když někdo mluví se svým přítelem.“ Dále pak verš Ex 33,18: „I dovol mi spatřit tvou slávu.“ A nakonec verše Ex 33,20–23: „Dále pravil: Nemůžeš spatřit mou tvář, neboť člověk mě nesmí spatřit, má-li zůstat naživu. Hospodin pravil: Hle, u mne je místo; postav se na skálu. Až tudy půjde moje sláva, postavím tě do skalní rozsedliny a zakryji tě svou dlaní, dokud nepřejdu. Až dlaň odtáhnu, spatříš mě zezadu, ale mou tvář nespattří nikdo.“ Toto třetí místo se v druhé části Řehořovy knihy stane podnětem k jeho vůbec nejrozsáhlejšímu alegorickému výkladu.

V první části *Života Mojžíšova* Řehoř Boží zjevení ve skalní rozsedlině nijak nezdůrazňuje, pouze konstatuje. O to větší pozornost mu poté věnuje v alegorizujícím výkladu v druhé části své knihy:

Božímu zjevení ve skalní rozsedlině¹⁹ jsou věnovány kapitoly 219–255, z nichž je patrné, že právě do nich Řehoř vložil to nejdůležitější, co chtěl v *Životě Mojžíšově* o poznání Boha říci. Řehoř se ptá, proč Mojžíš touží vidět Boha, když už s ním předtím „mluvil tváří v tvář“. Sám tuto nejasnost nevysvětluje, domnívá se však, že spatřit Boha je přáním lidské zbožnosti, současně to ale přesahuje lidské síly: jak ukázal u Božího zjevení na hoře Sínaj, jediné vidění je vidět, že Boha vidět nemůžeme. Bůh proto Mojžíšovi vyhoví i nevyhoví zároveň, přesně tak, jak mu říká na již výše citovaném místě v Písmu: „postavím tě do skalní rozsedliny a zakryji tě svou dlaní, dokud nepřejdu. Až dlaň odtáhnu, spatříš mě zezadu, ale mou tvář nespattří nikdo.“

¹² Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 205.

¹³ V anglickém překladu *The Life of Moses*, op. cit., je v kapitole 42 užit termín „secret initiation“.

¹⁴ Gregory of Nyssa: *The Life of Moses*, op. cit., s. 42.

¹⁵ Gregory of Nyssa: *The Life of Moses*, op. cit., s. 43. V anglickém překladu tato myšlenka zní: „divine is there where the understanding does not reach“.

¹⁶ Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 206.

¹⁷ Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 206.

¹⁸ Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 206.

¹⁹ V ekumenickém překladu Písma je užit pojem „skalní rozsedlina“, Lenka Karfíková hovoří o „skalní slují“ (viz Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 208).

Řehoř v alegorickém výkladu hledá ne doslovný, ale duchovní smysl této události. Domnívá se, že lidská snaha vidět Boha je cesta, která nikdy nemůže dojít k cíli. To, co lidská duše touží spatřit, je skutečné bytí, pravý život, které spatřit nelze. „Vidět Boha proto znamená nikdy nedospět k nasycení této touhy“²⁰. Místo u Boha (viz již výše citované místo v Písmu: „Hle, u mne je místo“) je podle Řehoře tak velké, že naznačuje nekonečno a bezmezno. V těchto dvou pojmech se dotýkáme klíčové Řehořovy myšlenky o nekonečnosti Boha, která je – podle Lenky Karfíkové – ústřední myšlenkou celého jeho díla²¹. Řehoř se zabývá též obrazem božích „zad“ (viz na již výše citovaném místě v Písmu: „spatříš mě zezadu“) a domnívá se, že tento obraz je výzvou k následování Boha, k jítí za ním po nekonečné cestě.

III/

Tři Boží zjevení, která Řehoř z Nyssy v *Životě Mojžíšově* ukázal, ukazují tři možnosti poznání Boha v jeho teologii:

1) Bůh zjevený ve světle hořícího keře je pravda, která „ozáří oči naší duše svými paprsky“²². Je možno jej poznat jen jako *pravdu transcendentní*, protože „nic z toho, co zachycují naše smysly a co pozoruje náš rozum, ve skutečnosti není“²³.

2) Bůh zjevený v temnotě na hoře Sínaj dává člověku poznat, že vidět Boha znamená vidět, že *Boha vidět nelze*. K tomuto poznání dochází Mojžíš obratem od vnějšího „nahlédnutí“, kterým Boha nahlédnout nelze, dovnitř, do sebe, kde pronikne k tomu, co vidět ani pochopit nelze, a tam vidí Boha.

3) Bůh zjevený ve skalní rozsedlině ukazuje, že vidět Boha znamená pochopit, že touha jej vidět může být naplněna jen částečně (viz na výše citovaném místě v Písmu: „spatříš mě zezadu“). Nemožnost naplnění této touhy je ovšem výzvou k *následování Boha*.

Na Řehořově alegorickém výkladu Mojžíšova života oceňují odvahu k hledání *transcendentních* významů konkrétních, smysly uchopitelných jevů (Bůh v hořícím keři = pravda, temnota – vyjadřuje nemožnost vidět Boha, „záda“ – obrazná výzva k následování Boha). Kontrastuje to s *Výklady ke starému zákonu. 1. Zákon*²⁴, kde je hořící keř sice popsán (dokonce přírodovědně)²⁵, nikoli ovšem teologicky vyložen.

Vedle teologického významu Řehořova spisu oceňují literární stránku *Života Mojžíšova*. V některých pasážích, zvláště tam, kde události zachycené v Písmu dějově rozvádí a beletrizuje, jde o četbu barvitou (egyptské rány) či vysloveně napínavou (příchod k hoře Sínaj).

Použitá literatura

²⁰ Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 211.

²¹ Tato Řehořova myšlenka dala též podtitul její monografické knižní studii o něm: *Boží a lidská nekonečnost*.

²² Gregory of Nyssa: *The Life of Moses*, op. cit., s. 59.

²³ Lenka Karfíková: *Řehoř z Nyssy. Boží a lidská nekonečnost*, op. cit., s. 203.

²⁴ *Výklady ke starému zákonu. 1. Zákon*, op. cit.

²⁵ *Výklady ke starému zákonu. 1. Zákon*, op. cit., s. 213–214.

Gregory of Nyssa: *The Life of Moses* (z řeckého originálu do angličtiny přeložili Abraham J. Malherbe a Everett Ferguson; Paulist Press, New York–Ramsey–Toronto 1978)

Grégoire de Nysse: *La Vie de Moïse ou Traité de la Perfection en Matière de Vertu* (řecko-francouzská edice, ed. Jean Daniélou, SJ; Paris, Les Éditions du Cerf 2000, edice Sources chrétiennes No1 bis, třetí reprint třetího vydání z roku 1968)

Lenka Karfíková: *Řehoř z Nysy. Boží a lidská nekonečnost* (Praha, Oikoymenh 1999)

Výklady ke starému zákonu. 1. Zákon (ed. Starozákonní překladatelská komise /předseda Miloš Bič/; Praha, Kalich 1991)